

ИКОНОМИЧЕСКА ТЕОРИЯ ЗА КОНСТИТУЦИЯТА. ОРДОЛИБЕРАЛНАТА ШКОЛА

Конституцията е основополагащ за обществените отношения документ. По силата на формалната логика тя би трябвало да е такава и за обществените отношения, определяни и като „икономически“. Следователно конституцията не е просто икономически документ в правна форма, уреждащ политическото статукво, а е акт, задаващ генералните характеристики на стопанския порядък. Акцентирайки върху това достижение на икономическата мисъл от XX век, нашето изследване е усилие, насочено към разгръщане на потенциала на тази изключително важна и актуална проблематика.¹

JEL: H0

Ключови думи: икономическа, пазарна, фискална, парична конституции; методологически индивидуализъм; икономически детерминизъм

В първата част на изследването, публикувана в бр. 3 на сп. „Икономическа мисъл“, се стигна до констатацията, че това, което англо-американската школа в икономическата теория за конституцията не съумява да направи, а именно да изведе понятието „икономическа конституция“, друга икономическа школа – фрайбургската,² успява. В икономическата доктрина терминът „икономическа (или стопанска) конституция“³ се налага с работите на Walter Eucken, Franz Böhm и Hans Großmann-Doerth (вж. Vanberg, 2011, р. 1; вж. също Cruz, 2002, р. 25 и сл.). Той се свързва с възникналата през 30-те години на XX век в Германия фрайбургска школа, определяна и като ордолиберална по името на разработваната от нейните представители стопанска концепция.⁴ Във връзка

* УНСС, катедра „Икономикс“, ibeev@unwe.bg

¹ Chief Assist. Prof. Ivailo Beev, PhD. ECONOMIC THEORY OF CONSTITUTION. ORDO-LIBERAL SCHOOL. *Summary:* The Constitution is a fundamental document for the public relations. Under formal logic, it should also be for public relations, referred to as "economic relations" as well. Consequently, the constitution is not just an economic document in a legal form that governs the political status quo but is an act that defines the general characteristics of the economy. Focusing on this achievement of 20th-century economic thought, this research is an effort aimed at expanding the potential of this extremely important and topical issue. *Keywords:* economic constitution; fiscal constitution; monetary constitution; methodological individualism; economic determinism.

² Всъщност автентичното наименование на тази школа е Фрайбургска школа за право и икономика (Freiburg School of Law and Economics), с което основателите ѝ Walter Eucken (икономист), Franz Böhm (юрист) и Wilhelm Röhrke (социолог) искат да подчертаят необходимостта от решаването на стопанските проблеми чрез *правни* способности, но разработени в съответствие с определена *икономическа* доктрина, респ. създаващи определен *социален* порядък (вж. Tordoir, 2016, р. 4).

³ Понятието „икономическа конституция“ често се използва като синоним на „стопанска конституция“. Причина за това са възможните преводи на оригиналното „*Wirtschaftsverfassung*“, т.е. и като стопанска, и като икономическа. В *определени случаи тази синонимизация е легитимна*, но доколкото тук категорично се отстоява *позицията за съществената понятийна разлика* (вж. Миркович, 2009, с. 5 и сл.), то *авторските предпочитания са към термина „икономическа конституция“*. Интересна интерпретация по понятийната натовареност на термините „икономика“, „стопанство“, „социален“ е представена в Неновски, 2007, с.46-47.

⁴ Относно Фрайбургската школа за право и икономика вж. Vanberg (2011) и Cruz (2002).

с това трябва да се подчертае, че въпросната концепция е *теория за стопанския порядък* (или икономическия ред) (ордолиберална школа), а не *икономическа теория за конституцията* (англо-американска традиция), нито *теория за икономическата конституция*.

Икономическата конституция, макар и да е централно понятие в теорията на ордолибералистите, има предимно *инструментално значение* за изграждането на теорията за реда (порядъка). Така според тази теория стопанските порядки възникват чрез създаване на стопански конституции, като *под „стопански конституции“ трябва да се разбира „...цялостното решение за порядъка на стопанския живот на дадена публично-правна общност“* (вж. Ойкен, 2001, с. 119). Тази дефиниция е в съответствие с програмния документ на ордолибералната школа „The Ordo Manifesto of 1936“, където *икономическата конституция* е определена като „... цялостно *политическо* решение за това как трябва да се структурира стопанският живот“ (вж. Eucken, Böhm & Großmann-Doerth, 1936. Цит. по Peacock & Willgerod, 1989, p. 24, к.м. - И.Б.).

Сравнителният анализ на представените определения разкрива висока степен на сходство, но второто има по-голяма информативност - от него става ясно, че икономическата конституция е *цялостно политическо* решение. Като политическо по характера си разрешение, но облечено в юридическа форма, е ясно, че икономическата конституция може да се реализира чрез *различни правни форми*, формализиращи политическите разрешения. Съгласно този извод икономическата конституция може да се разбира както *като интегрална част на самата конституция* (същинско определена или още икономическа конституция в тесен смисъл), така и *като съвкупност от нормативни правила, засягащи (регулиращи) икономическите отношения* (производно определена или още икономическа конституция в широк смисъл). Това означава, че *реализацията на концепцията за икономическата конституция принципно може да се разглежда в две измерения* (вж. Сгуз, 2002, p. 25-26):

- вертикално (субординационно, т.е. като йерархична система на съгласуваност), когато икономическата конституция е зададена със самата конституция (тесен смисъл);
- хоризонтално (координационно, т.е. като система на съгласуваност на едно и също йерархично равнище), когато тя трябва да се „извлече“ от цялостното законодателство (широк смисъл).

Ордолибералистите *нямат категорична позиция по този въпрос*. За тях е по-съществено *наличието* на икономическа конституция, отколкото *формата*, в която тя се проявява (реализира). С определени уговорки може да се постанови, че според англо-американската школа икономическата конституция е съвкупността от фискалната, пазарната и монетарната конституции (т.е. икономическа конституция в широк смисъл). Но икономическата конституция в ордолибералната интерпретация няма как да се определи съобразно сферите, в които продуцира ефекти, тъй като тя представлява *цялостно* решение и като такова очевидно интегрира всички възможни частни форми на проявление на

устройствените принципи, въз основа на които е изградена. Това обяснява защо фрайбургската школа за разлика от условно определената като англо-американска не формулира изрично понятия за „пазарна“, „фискална“ и „парична“ конституция. Очевидно всички те са просто частни (или в терминологията на ордолибералната школа „частични“) проявления на обобщаващото понятие за икономическа конституция, точно както общият стопански порядък се състои от частични порядъци. Ойкен недвусмислено отбелязва, че „... всички частични порядъци се преплитат помежду си и са само части от общия порядък“ (Ойкен, 2001, с. 117). Така става ясно, че определянето на частичните порядъци чрез „частични“ конституции, определени по сфери на въздействие, не би добавило нещо ново към съдържанието „икономическата конституция“, респ. не би допринесло за по-пълно изграждане на теория за стопанския порядък.

Нещо повече, „...поради свързаността на цялостния икономически процес, определен от разделението на труда, частичният порядък... не съществува самостоятелно“ (пак там, с. 125-126, к. м. - И.Б.). Следователно, подобно на Smith (и въобще на класиците-политикономисти), ордолибералистите сегментират различните частични порядъци на основата на критерия „разделение на труда“. Така евентуалното обособяване на частични конституции (по такъв критерий) обреча на неопределеност обхвата на видовото разнообразие от тях.

Особено място сред всички частични порядъци заема паричният порядък, защото общ критерий за обособяването на „всички останали частични порядъци“ са „...условията на труда..., изградени по определен начин“ (вж. Ойкен, 2001, с. 117) (т.е. критерият е определен чрез разделението на труда), докато паричният порядък се обособява чрез парите. Нещо повече, „...конкретните парични порядъци са валутите“ (пак там с. 208, 214 и сл.). С други думи, паричният порядък не се конкурира с цялостния стопански порядък, зададен с икономическата конституция, а е интегрална негова част. Последното води до заключението, че паричният порядък е в отношение на подчиненост от стопанския порядък, респ. от икономическата конституция (цялостното решение). И действително Ойкен подчертава: „... паричен порядък може да съществува само в определен стопански порядък и функционира само в него“ (пак там, с. 126, к. м. - И.Б.). С други думи, в ордолибералното мислене паричният порядък се задава чрез икономическата конституция. Това обяснява защо Ойкен не използва такова понятие като „парична конституция“ (респ. „фискална“ или „пазарна“) както в основополагащия си труд „Основи на националната икономика“ (Die Grundlagen der Nationalökonomie, 1939), така и в „Основни принципи на икономическата политика“ (Grundsätze der Wirtschaftspolitik, 1952), представляващ квинтесенция на цялостното му творчество⁵ - то просто е абсорбирано в икономическата конституция.

Действително при по-късните ордолибералисти се среща понятие за парична конституция. Така при Schüller и Krüsselberg (2004) „... паричната

⁵ Трудът е публикуван две години след смъртта на Ойкен.

конституция отговаря за стабилната *ценност* на парите“ (цит. по Шуллер, Круссельберг, 2006, с. 87, к.м. - И.Б.). Критичният прочит на представената дефиниция показва, че тя е напълно *съвместима* с оригиналната постановка на Ойкен, според която „...паричните системи са строителните форми на валутите“ (Ойкен, 2001, с. 214), като „... (*„паричните системи“*) се разграничават една от друга по това, че в тях парите възникват и изчезват по различен начин“ (пак там, с. 208). Смисълът на последното трябва да се изведе от специфичната постановка на ордолибералистите, че винаги „...парите са общоприетото разменно средство“, но не е задължително и винаги да са мярка за стойността (пак там, с. 203 и сл.). Въпросът дали и до каква степен *изведеното* понятие за парична конституция не противоречи на *въведеното* понятие за икономическа конституция има и друго важно измерение - *необходимо ли е при съществуването на икономическа конституция да се обособи и парична конституция?* Очевидно отговорът (на по-късните ординалисти) е *положителен*. При предпоставката на това утвърждение резонно възниква следващ въпрос: *в какво отношение трябва да са икономическата и паричната конституции?* Отговорът е *произведен от съотношението между стопанския и паричния порядък*. По аналогия с предпоставянето на стопанския порядък от икономическата конституция паричният порядък би трябвало да е предпоставен от паричната конституция.

Доколкото паричният порядък е в отношение на подчиненост от стопанския, дотолкова е резонен изводът, че паричната конституция би трябвало да е в отношение на подчиненост на икономическата. Освен това теоретичната постановка на ордолибералистите, че *паричният порядък е интегративна част на стопанския*, налага извода, че паричната конституция, освен в отношение на подчиненост, би трябвало да е и интегративна част на икономическата конституция.

Тези изводи са изключително важни - те дават основната идея, на чиято база може теоретично да се обоснове както *покомпонентната структура на икономическата конституция*, така и *вътрешната ѝ организация (йерархизация)*. Така според ордолибералната доктрина икономическата конституция може да включва парична и друга/други конституции, като първата е определена чрез парите (валутите в специфичния ордолиберален смисъл), а другата/другите - по критерия „разделение на труда“.

Лесно може да се покаже, че подобен подход е непродуктивен. Но по-същественото е, че всъщност няма никаква конкретна необходимост за обособяването на такъв с оглед на конституирането на стопанския ред. Това води до непосредствената констатация, че подходът на ордолибералистите е неправилен. И това е така, защото е допуснато смесване на видовете частични конституции посредством обособяването им чрез различни критерии. Логически издържаният подход е „родът“ (т.е. икономическата конституция) да се да се определи във „видово“ разнообразие (т.е. отделните частични конституции) въз основа на единен критерий. Ценността на нашия анализ е в *доказването на*

вътрешна непротиворечивост при извеждането на частичните конституции чрез алтернативен подход, обособяващ частични конституции, ингредиентни на икономическата. Това е особено важно заключение, необходимо за отговора на въпроса относно формата, в която е възможно/необходимо да се конституира икономическата конституция.

За да се отговори на така поставения въпрос, е необходима по-внимателна интерпретация на възникването на стопанския порядък според ордолибералната доктрина. Във връзка с това трябва да се отбележи, че изграждайки теорията за стопанския ред, Ойкен последователно разглежда стопанския порядък в няколко направления. Така „... според начина на възникване се различават два стопански порядъка – „естествен, спонтанен“ и „изкуствен, създаден“..., като (специално акцентира на това, че) модерният индустриализиран свят повече не допуска спонтанно развитие на своите порядъци“ (Ойкен, 2001, с. 120, текстът в скоби и курсивът мои - И.Б.). Нещо повече, след обстоен анализ авторът заключава: „...следователно модерното стопанство се нуждае от стопанска конституция, като е „...необходимо обмислено изграждане на порядъка“ (пак там, с. 379, к. м. - И.Б.). Верен на историческия реализъм и на избрания онтологичен подход, към който неизменно се придържа, той отбелязва, че „...често фактическото състояние на създадените стопански порядъци не осъществява устройствените идеи на стопанската конституция“ (пак там, с. 121, к.м. - И.Б.). Затова „... усилията на науката да подготви идейно създаването на функционална стопанска конституция (трябва да) са насочени към оформяне по определен начин на дадеността „правна - социална организация“ (пак там, с. 266, текстът в скоби и курсивът мои - И.Б.). Във връзка с последното в труда „Основни принципи на икономическата политика“ (1952) Ойкен утвърждава, че „...правовата държава може да се реализира в пълен обем само там, където чрез държавноправния ред е претворен „адекватен“ икономически порядък“ (вж. Ойкен, 1995, с. 193, к.м. - И.Б.). Това негово виждане е с особена важност, която се разкрива в няколко направления:

На първо място, въвежда се връзката между целите пред държавната организация и в частност между *правовата държава* и „адекватния“ икономически порядък. Последният е обусловен от предварително обмислена икономическа конституция, която на свой ред е адекватна, ако отразява равнището на развитие на производителните сили, създаващи материалните основи на държавната организация. С други думи, *въвежда се релацията между равнището на развитие на производителните сили и характера на държавната организация чрез икономическата конституция, проявена посредством установения държавноправен ред.*

На второ място, методологическата интерпретация на описаната причинност е явна *индикация за ползвания метод*. Очевидно става въпрос за *икономически детерминизъм*. Въпросът за метода е от изключително значение при извеждането на понятие за икономическа конституция. Това налага да се отдели специално внимание на този аспект.

От представеното заключение относно метода не може да се изрази съгласие с по-късните изследователи на Ойкен, които смятат, че отхвърляйки методологическия индивидуализъм, той се придържа към своего рода плуралистичен индивидуализъм (Ойкен, 2001, с. 38), а не към стриктно придържане към икономическия детерминизъм. Всъщност по-адекватно е да се говори за *плурализъм в мненията относно метода* (и въобще относно цялостната методология) на Ойкен, тъй като всички опити теорията на реда да се причисли по категоричен начин в едно или друго доктринално измерение винаги биха имали условен характер. Причината за това е, че именно поради видимите провали на съществуващите доктрини и идеологии (по онова време, т.е. 30-те години на XX век) основателите на фрайбургската школа си поставят за цел да разработят *собствен метод*, който, приложен към социалната действителност, да даде необходимия резултат – *рационално обмислен стопански порядък*. В „Нашата програма“⁶ ордолибералистите отбелязват: „... Ние трябва да си проправяме път напред през мъглата от непостижими идеологически концепции към тези съставни факти и условия, които именно са относими към предмета ни на изследване... Всички умозрителни концепции и построения, които днес повече отвсякога играят важна роля в областите на правото и политическата икономия, носят пагубни последствия, завличайки ни в доктринерство и нереалистичност“ (цит по Peacock & Willgerod, 1989).

В търсенията си за „истинен метод (подход)“, респ. „адекватна“ методология, ордолибералистите критикуват историзма (респ. историческата школа), но не отхвърлят значението на историческите факти. Напротив, именно чрез внимателното изучаване на историческата действителност и фактите от историята те разчитат на истинно познание за същността на икономиката, т.е. за определянето ѝ (онтологичен подход). Нещо повече, те смятат „... мнението, че науката трябва да започне с дефиниции (т.е. с понятия) ... (за) неоснователно и вредно“ (Ойкен, 2001, с. 59, текстът в скоби мой - И.Б.).

Във връзка с това Ойкен критикува и политическата икономия: „... Въпросите относно дефинициите и самите дефиниции трябва да изчезнат от началото на националната икономия... По този начин науката изпада в „дълбокомисленост“ и спекулативност и изгубва от поглед реалната икономия... Ние сме в състояние да дадем научни дефиниции едва когато сме навлезли в същината на проблема“ (пак там, с. 58-59). В съответствие с това виждане „...изследванията на предмета водят до резултати, резултатите се представят кратко и ясно в дефиниции, след което отново служат като *инструменти* за по-нататъшни изследвания... едва тогава може да се прецени кои понятия изобщо могат да се използват и какви *нови*, чисто научни *понятия* трябва да

⁶ „Нашата програма“ е част от програмния документ на фрайбургската школа „The Ordo Manifesto of 1936“ (вж. Eucken, Böhm & Großmann-Doerth, 1936. Цит. по Peacock & Willgerod, 1989, p. 23 и сл.).

бъдат създадени“ (пак там, с. 59, к. м. - И.Б.).⁷ Затова според Ойкен опитите „... чрез анализ на понятията да се навлезе в същността на стопанството, да се обхване тази същност в дефиниции, в системи от понятия, които се наричат „теории“, и от тях с дедукция да се достигне до конкретни резултати“ (пак там, с. 85) са непродуктивни (дори вредни). С други думи, авторът пледира за *възвръщане на политическата икономия към онтологичните ѝ корени и критикува все по-дълбокото интрофилиране на епистемологичния подход*.

И доколкото „всяка дефиниция съдържа аксиома...“, (то) когато в наука като националната икономия дефинициите се поставят в началото, те всъщност са аксиоми. По-точно псевдоаксиоми“ (Ойкен, 2001, с. 86, текстът в скоби мой - И.Б.). На основата на това виждане Ойкен изказва възражение и *против метода*: „... правейки дедукции от псевдоаксиоматични тези, които се явяват като дефиниции, „понятийните национални икономисти“ злоупотребяват с разума“.⁸ Същевременно според него „...вероятно можем да създадем мисловни модели и в рамките на тези модели чрез различните варианти на една потенция да опитаме да открием връзките, които търсим, но които непосредственото възприятие не ни посочва“ (пак там, с. 75). С други думи, реализмът трябва да е водещ, но работата с мисловни модели е необходим път към познанието. Последното изисква да се въвеждат абстракции, а те трябва да са определени, т.е. дефинирани.

В този оригинален подход обаче определено се открива ако не логическа грешка (противоречие), то със сигурност *логическо противоречие (относно възможната съвместимост)*. И това противоречие *не е единствено. Същността цялостната методология на Ойкен е изтъкана от подобни трудно съвместими постановки*. Той например се съмнява дали има обективен закон (закони), по които се развива историческият процес (респ. стопанството), но същевременно сочи, че „без порядък изобщо не е възможно да се извършва стопанска дейност“ (пак там, с. 116), т.е. в определен смисъл отхвърля икономическия детерминизъм, но пък и не го отрича, а в отделни случаи анализира фактите именно от тази методологична изходна позиция.⁹ Или: „националната икономия като наука трябва да борави с факти от действителността и

⁷ Посоченото е един от добрите примери, описващи същината на онтологичния подход към изследваната проблематика, към който последователно се придържат ордолибералистите, за разлика от епистемологичния, застъпен от англо-американската школа.

⁸ Например аксиомата на Buchanan, че „различните индивиди имат различни интереси и поради това си взаимодействат“ (вж. Ойкен, 2001, с. 87).

⁹ Например „...правният ред... възниква, за да оформи съществуващите икономически факти“, т.е. равнището на развитие на производителните сили, респ. създадените материални основи на обществената организация, са стопанските факти на действителността и като такива са материалната база, над която се *надстроява* правният ред, за да придаде на съществуващия стопански порядък необходимата правнонормативна форма, с което се институционализира и самият правен ред. Трудно може да се намери по-ярък пример, илюстриращ *политикономическата концепция за базата и надстройката*, респ. за проявление на принципа за икономическата детерминираност (вж. Ойкен, 2001, с. 123).

поради това се определя като емпирична наука“, но пък „... емпиризмът (сам по себе си) не успява да опознае реалността“ (Ойкен, 2001, с. 95, текстът в скоби мой - И.Б.). Или, като не отрича специализацията в отделните области на науката, той пледира за фундаментален подход, който налага интердисциплинарен подход към решаване на проблемите на дадеността „правна - социална действителност“, и т.н. Ордолибералистите утвърждават, че „...проблемите на икономическата система могат да бъдат осмислени и решени, ако *реализмът се съвместява с фундаментален начин на мислене*“ (вж. Eucken, Böhm & Großmann-Doerth, 1936. Цит по Peacock, & Willgerod, 1989, p. 26 и сл., к.м. - И.Б.). Последното е търсеният и прилаган от тях фундаментален подход, свеждащ се до съвместното третиране на „... всички политико-правни и политико-икономически въпроси, чиято трактовка трябва да съответства на идеята за икономическа конституция“, който чрез *държавноправния ред* да сътвори „адекватен“ икономически порядък. Така се самоналага *важен аспект* на представения извод на Ойкен, който засяга въпроса *относно юридическата форма на икономическата конституция*.

Това, че „...стопанският порядък и правният порядък не са идентични“ (Ойкен, 2001, с. 123) е ясно, но *кой ред конституира другия порядък, т.е. какво е отношението между двата порядъка?* В отговор на този въпрос след обстоен анализ Ойкен заключава, че „... отношението между стопанския и правния порядък се променя в хода на историята... (и) отсега не е възможно да се каже нещо общо по този въпрос“ (пак там, текстът в скоби и курсивът мой - И.Б.). Например „парите творение на правния ред ли са?“¹⁰ Имайки предвид „декретните пари“, прибързаният отговор на съвременните икономисти най-вероятно би бил, че по определение (декрет – правен акт, съдържащ правни норми и имащ определена йерархична сила) те са творение на правния ред. Теоретиците-икономисти обаче винаги могат да възразят, че по дефиниция „парите са всичко, което се използва *като* пари“, т.е. наред с декретните пари като валута може да функционира всичко, което изпълнява функциите на пари. Нещо повече, самите декретни пари престават да бъдат пари в условия на екстремално висока инфлация (т.нар. бягство от пари).

Все пак отговор на поставения въпрос може да се изведе на основата на внимателен анализ на цялостната теория за реда. Така *стопанските факти в определен исторически момент конституират определен стопански порядък, който се институционализира чрез правните норми. И ако правният порядък не съответства на фактически сложилите се обществени и в частност икономически отношения, фактическият порядък се отклонява от нормативно създадения порядък. Привеждането му в съответствие или по-скоро опитът да се постигне такова съответствие става „... чрез норми и присъди (чрез които) законодателите и правораздаването се опитват да преобразят съществуващия стопански порядък“* (Ойкен, 2001, с. 123, текстът в

¹⁰ Всъщност този въпрос не занимава Ойкен (вж. Ойкен, 2001, с. 207).

скоби и курсивът мои - И.Б.). Доколкото в съвременните икономики е невъзможно спонтанно възникване на реда (както утвърждават ордолибералистите), дотолкова е ясно, че е *необходимо обмислено налагане на определен стопански порядък чрез държавноправния ред* (както изискват ордолибералистите). Това пряко отговаря на въпроса за отношението между стопанския и правния порядък. Ценното в него е загатването на решението и на поставения вече проблем за формата на икономическата конституция. Очевидно *икономическата конституция трябва да се реализира чрез правните норми*.

Всъщност този извод не е неочакван резултат от анализа ни - в предходното изложение той е подсказан чрез характеристиката на икономическата конституция като цялостно политическо решение, във връзка с което беше уточнено, че като такова тя може да се реализира и като вертикална, и като хоризонтална структура. Уточнено беше и това, че ордолибералистите нямат категорична позиция за начина на реализацията (в посочения аспект) на икономическата конституция. Това създава определени трудности. От разпокъсаните постановки на ордолибералистите по проблема по логически път конструирахме твърдение, съответстващо на тяхната доктрина, че наличието на частични порядки не противоречи на възможността за съществуването на частични законодателства, създаващи конкретните частични порядъци, различни от икономическата конституция, но същевременно съставляващи интегративни нейни части. Това твърдение може да послужи за основа на извода, че *икономическата конституция е съвкупност от законодателните решения, уреждаща различни страни на стопанската действителност (т.е. икономическа конституция в широк смисъл)*, или в терминологията на ордолибералистите частични порядъци, но това би било твърде *повърхностно*.

Трябва да се обърне специално внимание на израза *„държавноправен ред“*, чрез който да се реализира „адекватен“ стопански порядък. Противно на фундаменталния подход на Ойкен, *тук се налага анализ именно на понятието, а не на факта*. В *немската правна доктрина с „държавно право“ (Staatsrecht)* се означава правният отрасъл, който у нас се определя като „конституционно право“ и въобще: „... поради исторически и национални особености отрасълът, който регулира основните отношения...“, в отделните правни системи и държави носи различни наименования: конституционно право (*България*); държавно право (*Германия*); конституционно право и политически институции (*Франция*)“ (Стойчев, 2002, с. 27, текстът в скоби и курсивът мои - И.Б.). Твърди привърженици на идеята отрасълът, уреждащ основните обществени отношения, да се нарича „държавно право“ са немските конституционалисти Paul Laband и Georg Jellinek (вж. пак там, с. 29-30). Правната доктрина в България не ползва този термин по две причини:

- *Първата* е идеологическа - терминът „държавно право“ е реципиран от немската правна доктрина в социалистическите страни (вж. Стойчев, 2002, с.

29). Смяната на държавно-политическото устройство у нас в началото на 90-те години на XX век неизбежно е съпроводена и с подмяна на наименованията.

• *Втората* причина е формалнологическа - в юридическата доктрина се е наложило виждането, че няма „не-държавно право“, т.е. „всяка правна система като цяло и отделните нейни отрасли в определен смисъл са държавно право, тъй като са продукт на държавата“ (пак там, с. 30).

Може да се предположи, че последният аргумент не е убягнал от вниманието на немската юриспруденция, но очевидно не е възприет. Обяснението е просто: „... Езикът сам по себе си не е неутрален към съдържанието на текстовете. Етнолингвистите доказват, че в различните езици *еднаквите понятия* (в смисъл на *еквивалентни буквални преводи*) са включени в много различаващи се системи от асоциации, което диктува (*т.е. налага*) и съвсем различни начини на осмислянето им“ (Нуреев, 2007, с. 157, текстът в скоби и курсивът мои - И.Б.). Затова, за да се разбере съдържанието на понятието „държавно право“ трябва да се проследи неговият генезис. В немската правна доктрина то е формирано под силното въздействие на *Хегеловата философия за държавата*, като на преден план е изведена организацията на държавната власт. Задачата на конституцията е да провъзгласи държавния суверенитет, а държавата да го гарантира *и едва на второ място стои проблематиката с индивида*, тъй като неговият правен статус е произведен от държавата, т.е. *основните му права и свободи са производни* по произход, а не естествени (вж. пак там). Това обяснява не само използваната различна терминология, респ. влаганото съдържание, но дава още една възможност да се прозре и теорията за стопанския ред като властова теория, каквито са множеството прочети на ордолибералната доктрина. Всъщност такова понятиен „разминаване“ е налице *не само между отделните национални правни доктрини*, но и в икономическата доктрина, например „национална икономия“ (Германия), „политическа икономия“ и „икономикс“ (англо-американска традиция).

От предходния анализ се вижда, че е възможно *юридическата форма на икономическата конституция* да се изведе като съвкупност от законодателните решения, създаващи частичните порядъци (т.е. в широк смисъл). Текущият анализ обаче показва, че изискването за реализация на „адекватен“ стопански порядък чрез държавноправния ред всъщност означава конструирането му на основата на конституционноправен принцип (т.е. икономическата конституция да се определи в тесен смисъл). Тук трябва да се открие още една връзка - чрез държавноправния ред се установява и т.нар. форма на държавата. В юридическата доктрина това понятие е родово, а видовете проявления са в добре познатите ни понятия „република“, „монархия“ и т.н., които на свой ред се подразделят на „унитарна“, респ. „федералистична“, или „президентска“, „парламентарна“ и т.н. Последните предпоставят вида на избирателната система. Интерпретацията по Beard от своя страна (Беев, 2017, с. 136) показва, че и формата на държавната организация, и видът на избирателната система (както и правомощията на изпълнителната и съдеб-

ната власт) са детерминирани от равнището на развитие на производителните сили (икономически детерминизъм). Следователно *политическата конституция е генетично предопределена от фактичката икономическа конституция*. Каквато е степента, в която политическата конституция (в хода на конструирането ѝ) отчита „фактичката“, т.е. фактически сложилите се стопански отношения, в тази степен ще се предпостави и „адекватният стопански порядък“. Съобразно последното *икономическата конституция трябва да се зададе с конституционни разпоредби, т.е. със самата конституция в собствения смисъл на думата (тесен смисъл)*.

По-задълбоченият анализ показва, че *вторият извод не противоречи на първия, но обратното не е вярно*. С други думи, единственото възможно и непротиворечиво съчетание на двата извода относно юридическата форма на икономическата конституция води до разбирането, че *икономическата конституция като зададена със самата конституция може да се доразвие в законодателството, създавайки секторни (частични) конституции, които генерират съответните инградиентни частични порядки, вплетени в и подчинени на единното цяло – конституционализирания стопански порядък*.

Отнесен към разрешението, произтичащо от доктрината на англо-американската школа, този въпрос получава почти идентичен отговор – теоретиците на тази школа не изискват, но и не изключват секторните конституции (фискална, парична и пазарна) да имат и конституционна кодификация. Подобно на ордолибералистите, представителите на англо-американската школа нямат категорично изразено становище по проблема, засягащ юридическата форма на икономическата конституция просто защото те не работят с такова понятие.¹¹ Остава косвеният подход към проблематиката, а именно *да се отговори как паричната, фискалната и пазарната конституции се съотнасят със самата конституция* и по-конкретно, дали те трябва са секторни конституции, имащи опора в конституционните текстове.

Отговорът на поставения въпрос е предпоставен от съдържанието, което англо-американската традиция влага в понятието „конституция“. За английската правна доктрина е общоизвестно, че *отсъства единен юридически акт, определен като „конституция“*, за разлика от немската (принадлежаща към т.нар. континентална правна система) или дори американската правни доктрини. В този смисъл *изискването икономическата конституция да е интегрирана в самата конституция* (отнесено в частност към английската правна действителност) е *non sense*. Това може да се възприеме и като една от причините, поради която англо-американската школа за разлика от ордолибералистите не ползва такова събирателно понятие като „икономическа конституция“. Но това обяснение е

¹¹ Действително Posser (2014, с.2-3), който е представител на англо-американската школа, ползва понятие „икономическа конституция“, но определението, дадено от него, по нищо не се различава от „представата за конституционния икономикс по McKenzie (вж. Беев, 2017, с.138-139), а именно „... като властови ограничения“.

само „върхът на айсберга“. Същностното обяснение налага по-задълбочен прочит на понятието за конституция в англо-американската икономическа доктрина.

Понятието „конституция“ (*constitution*) е определено от Buchanan (1962) по следния начин: „... Под този термин ние разбираме набор от предварително съгласувани правила, по които се осъществяват последващи действия“ (вж. Brennan & Tullock, 1962, р. xvii. Цит. по Нобелевские лауреаты по экономике..., 1997, с. 35). Авторът указва, че на първоначален конституционен стадий тези правила са определени по правилото на единогласието, но въпросът къде са закрепени те (т.е. как са кодифицирани) не е сред съществените, които го занимават. Така, веднъж интерпретирайки конституционните правила като резултативни на конституционен дебат, се подразбира кодификацията им в конституционен текст (т.е. в конституцията в собствен смисъл); друг път (и по-често) се говори за правила, реферирайки конкретни области на законодателството, т.е. подразбирайки подконституционно равнище на кодификация. По този начин Buchanan изразява по косвен начин позиция, че *конституирането на икономическите отношения може да се проведе на две равнища* – както в самата конституция, така и чрез отделното законодателство. С други думи, „конституцията“ на икономическите отношения има *два аспекта*:

- единият - конституционен в собствен смисъл, т.е. кодифицирани (респ. и конституирани) в конституцията;
- другият - също конституционен, но разбран като конституиращи правила изобщо, т.е. и на равнище отделно законодателство (освен в самата конституция).

Състоянието на теорията по въпроса за равнището на кодификация на икономическата конституция е идентично и при ордолибералната, и при англо-американската школа.

Действително Brennan и Buchanan (1980, р. 5) определят конституцията малко по-пълно в сравнение с представената дефиниция от 1962 г. като „...набор от правила или *социални институции*, в рамките на които индивидите си взаимодействат“ (к.м. – И.Б.), като акцентът е поставен върху разбирането за „*правила на играта*“ според теорията на *игрите*. Терминът е интерпретиран и по отношение на определението „социални“, като е уточнено, че то *трябва да се разбира и като „политически“* (вж. пак там), т.е. конституцията е определена като *набор от правила или политически институции*.

Сравнителният анализ на двете алтернативни определения (респ. от 1962 и от 1980 г.) показва висока степен на съдържателно сходство. В този смисъл и второто определение е нискоинформативно относно равнището на кодификация, т.е. и при него остава неопределеността по отношение на установяването на конституционните правила. Интересен е паралелът с *първоначалното подзаглавие* на труда на Buchanan и Tullock „The Calculus of Consent“ (1962) – „An Economic Theory of Political Constitution“. Доколкото политическата конституция е само една и това е конституцията в собствения смисъл на думата, то би трябвало да се подразбира, че *наборът от правила трябва да е кодифициран*

именно на конституционно равнище. Но фактът на *замяната* - вместо „An Economic Theory of Political Constitution“ като подзаглавие да се избере „Logical Foundations of Constitutional Democracy“, очевидно е мотивиран от по-дълбоки освен изтъкнатите от авторите причини (че „понятието „икономически“ се употребява фриволно“). Те са свързани именно с анализа, основан на методологическия индивидуализъм, приложен едновременно и в политическата, и в икономическата сфери на човешката дейност. *Този подход обективно налага придържането към по-широки възможности за кодификация на правилата на играта* – както на конституционно, така и на равнище отделни закони (т.е. в англо-американската доктрина икономическата конституция трябва да се разбира в широк смисъл).

Този подход на възможно най-широко определяне на икономическата конституция дава възможност за ползването на други термини, които по-адекватно съответстват на тази по-широка интерпретация, като: „конституционен контекст“ (constitutional context) или „конституционна перспектива“ (constitutional perspective). В труда си Brennan и Buchanan (1985, р. xvii) определят конституционния контекст като „... адекватна (или съответна, в зависимост от превода) структура от правила“ (текстът в скоби и курсивът мои - И.Б.). Това дава възможност да не трябва да се уточнява на какво равнище са кодифицирани тези правила чрез ползването на определението „съответстваща“. *В такъв смисъл* правила с фундаментално (или още системообразващо) значение, изискващи широк обществен консенсус, могат да се кодифицират с политическата конституция. И обратно, правила с процедурен характер или такива, операционализиращи конституционните разрешения, могат да се кодифицират чрез законодателни актове от по-ниско равнище. Това е възможен, но не задължителен, подход при определянето на икономическата конституция. Ето защо с определението „съответстващи“ става възможно анализът да се прилага както към политическите правила (например диктатура или демокрация), така и към икономическите (с оглед на степента на конкурентност и/или сферата на въздействие - фискална, монетарна). По този начин се получава специфичният за англо-американската школа „микс“ (например правителствен фискален монопол, паричен монопол и т.н.), който е съответстващ на подбрения подход – методологическия индивидуализъм.

„Бягството“ от стриктна дефиниция, наложено от необходимата кохерентност на доктрината им, изградена на основа на методологическия индивидуализъм, обаче води до теоретични разрешения, които трудно могат да се възприемат. Brennan например посочва, че „... не във всички случаи е необходимо тези правила да бъдат *писани* – те просто могат да бъдат *неформални конвенции*“ (вж. Brennan, 1984, р. 119, к.м. – И.Б.).¹² Чрез подобен

¹² Цитираното виждане дава възможност анализът да се развие и в насока „писани/неписани“ конституции. Този аспект не представлява интерес, доколкото мнението на Ойкен, че съвременността не допуска „самопроизволен ред“, е възприето изцяло.

методологичен подход теоретиците на англо-американската школа обосновават визирания извод, като оставят много широки възможности за кодификация. Безспорно това разрешение е доста „удобно“, но едва ли е възможно без-уговоръчно да се определи и като най-правилното, *защото липсата на указание за изискуемото равнище на кодификация на практика маргинализира икономическата конституция.*

В обобщение трябва да се отбележи, че ордолибералистите успешно защитават необходимостта от икономическа конституция, на чиято основа да се постанови съзнателно изграден стопански порядък, но не я изследват като самостоятелен феномен, а я ползват като инструментално понятие за изграждането на теорията за стопанския ред. Формата и съдържанието на икономическата конституция може да се изведе от ордолибералната доктрина единствено на основата на логическа реконструкция. В резултат от това усилие става ясно, че икономическата конституция в ордолиберален смисъл би трябвало да е конституционно кодифицирана. Същевременно избраният от тях подход при определянето на отделните (частични) порядъци не позволява стриктното определяне и на частичните конституции, от които те би трябвало да възникват (с изключение на паричния порядък).

Приносът на теоретиците от англо-американската школа е тъкмо в този очертан „пропуск“ на представителите на фрайбургската школа. Те аргументирано защитават съществуването на относително самостоятелни структури, определени от тях в термините „пазарна“, „парична“ и „фискална“ конституции, но никога не ги обвързват в логическото единство на икономическата конституция, до абстрактното извеждане на която те така и не достигат.

Причината за това състояние на икономическата доктрина е стремежът към „чист“ доктринален подход (и при ордолибералната, и при англо-американската школи), базиран или само на методологическия индивидуализъм, или единствено на частния за ордолибералната школа фундаментален подход.

Очевидно това преднамерено „избягване“ на възможностите, предоставяни от съответния алтернативен подход, не позволява нито теорията за реда, нито икономическата теория за конституцията да разгърнат потенциала на концепцията за икономическа конституция и да я изведат на ново качествено равнище в измерението на ясно обособена частна (за отделните доктрини) *теория за икономическата конституция.* Във връзка с това се налага рефериране на изводите от анализа в предходната част на изследването (Беев, 2017, с.135 и сл.), който завършва с обобщение относно ограничеността на алтернативното прилагане на методологическия индивидуализъм и на фундаменталния (за ордолибералистите) изследователски подходи. Тук се застъпва виждането, че двата подхода не трябва да се противопоставят, а да се съчетаят. Направеният анализ при изследването на терминологичната реинтерпретация (по Buchanan) показва, че това е невъзможно, но само в случаите, когато се прилагат едновременно и еднопорядково към изследвания обект (Беев, 2017,

с. 125 и сл.). С други думи, когато алтернативните подходи се използват при ясен критерий за равнището и насочеността на изследването, приложено към обекта (конституцията), недопускащ възможност за „смесване“ (т.е. за едновременно приложение), може да се постигне методологически дуализъм, който е вътрешнонепротиворечив. В този смисъл избраният тук изследователски подход е дуалистичен и представлява съчетание между методологическия индивидуализъм и икономическия детерминизъм.

Очертаното има и друг важен прочит. По същество това е доказателствената процедура (по-скоро логиката при провеждането ѝ), основана на диалектическия подход:

- Тезата е „сепаративизъм“ (разделност), т.е. методологическият индивидуализъм и икономическият детерминизъм не могат да се съчетават в единно изследване на обекта.

- Антитезата е „монизъм“ (единност), т.е. методите могат непротиворечиво да се съчетават за единно изследване на обекта.

Така чрез опозицията „теза - антитеза“ се постига следното: „синтез“ (в смисъла на ново знание) / „дуализъм“ (двойственост), т.е. методите могат да се съчетават непротиворечиво при единно изследване на обекта, но последователно и на различно равнище.

Това заключение дава възможност за последователно изграждане на теория за икономическата конституция. А такава необходимост има. В практически аспект тя е предпоставена от нуждата (перифразирайки Ойкен, в съвременните икономики е *наложена* от необходимостта) за съзнателно, целенасочено, рационално създаване на адекватен стопански порядък. В теоретично измерение тази необходимост е наложена от успешно поведеното дегенеративно проблемно отместване, рушащо „твърдото ядро“ на концепцията на Vuchapan (Беев, 2017, с. 138, 142 и 145). При така очертаните възможности една бъдеща теория за икономическата конституция е възможна и необходима.

Използвана литература:

Беев, И. (2017). Икономическа теория за конституцията Англо-американската школа - Икономическа мисъл, N 3.

Миркович, К. (2009). Стопанство и икономика. УИ „Стопанство“.

Неновски, Н. (2007). Паричният ред. „Сиела“.

Нуреев, А. (ред.) (2007). Социальное рыночное хозяйство: концепция, практический опыт и перспективы применения в России. ГУ-ВШЭ.

Ойкен, В. (2001 [1939]). Основи на националната икономия. „ЛИК“.

Ойкен, В. (1995). Основные принципы экономической политики. „Прогресс“ [Eucken, W. (1952). Grundsätze der Wirtschaftspolitik].

Стойчев, Ст. (2002). Конституционно право. „Сиела“.

Шуллер, А., Х. Круссельберг (2006). Основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономии. „Экономика“ [Schüller, A. & Hg. Krüsselberg (2004). Grundbegriffe zur Ordnungstheorie und Politischen Ökonomik. Marburger Gesellschaft].

Нобелевские лауреаты по экономике. Джеймс Бьюкенен (1997). „Таурус Альфа“.

Brennan, G. (1984). Constitutional Constraints on Fiscal Powers. – In: Constitutional Economics. „Lexington Books“.

Brennan, G. & G. Tullock (1962). The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy. Cambridge University Press.

Brennan, G. & J. Buchanan (1980). The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution. Cambridge University Press.

Brennan, G. & J. Buchanan (1985). The Reason of Rules: Constitutional Political Economy. Cambridge University Press.

Cruz, J. (2002). Between Competition and Free Movement: The Economic Constitutional Law of the European Community. Hart Publishing.

Eucken, V., F. Böhm & H. Großmann-Doerth (1936). Ordnung der Wirtschaft; възпроизведен по *Peacock, A. & H. Willgerod* (1989). Germany's Social Market Economy: Origins and Evolution. Palgrave Macmillan.

Peacock, A. & H. Willgerod (1989). Germany's Social Market Economy: Origins and Evolution. Palgrave Macmillan.

Posser, T. (2014). The Economic constitution, Oxford Press.

Tordoir, S. (2016). Sentinel of the Monetary Order: Ordoliberalism and The Making of the German Bundesbank, <https://www.aeaweb.org/conference/2016>

Vanberg, V. (2011). The Freiburg School: Walter Eucken and Ordoliberalism. Freiburg Discussionpapers on Constitutional Economics.

4.IV.2017 г.